

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

MARJANA BATISTIČ

Novejša leksika s področja brezdomstva

Diplomsko delo

Mentor: izr. prof. dr. Andreja Žele

Univerzitetni študijski program prve stopnje:
Slovenistika

Ljubljana, 2013

Zahvala

Zahvaljujem se mentorici izr. prof. dr. Andreji Žele za vso pomoč in angažiranost, da bi čim prej diplomirala. Zahvaljujem se tudi svojim staršem, ki so mi omogočili študij, ter svojemu možu in prijateljem za oporo.

Izvleček

V pričujočem diplomskem delu sem hotela opozoriti in z jezikovnega vidika pobližje predstaviti precej nepoznano področje brezdomstva, kjer se srečujeta leksiki marginalne skupine brezdomcev in strokovnih delavcev. Slednji sem analizirala s pomenotvornega in besedotvornega vidika ter skušala prepoznati njune značilnosti. Podobnosti so se pokazale predvsem v prevzemanju leksemov ali delov leksema iz tujih jezikov in v spremenjenem pomenu leksemov glede na obstoječega v SSKJ oziroma v pojavljanju novih leksemov. Razlike pa v enopomenskosti, značilni za govorico strokovnih delavcev, in večpomenskosti, opazni znotraj sociolekta brezdomcev. Poleg tega sem ugotovila, da so leksemi brezdomcev besedotvorno variantnejši in zanimivejši kot leksemi strokovnih delavcev. Njihova tvorba je namreč manj predvidljiva in vpliva na naraščanje konotativnega pomena, medtem ko je pri leksemih strokovnih delavcev ravno obratno.

Ključne besede: strokovni delavci, brezdomci, leksem, pomenotvorje, besedotvorje

Abstract

In this thesis I wanted to draw attention to and from a linguistic point of view present the fairly unknown area of the homelessness, which brings together the lexicons of professionals and the marginalized group of the homeless. I analyzed both groups from the perspective of semantic extension and word formation and tried to identify their characteristics. The similarities were found in borrowing the lexemes or parts of the lexeme from foreign languages and changing the meaning of lexemes in relation to the existing ones in *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (the dictionary of the Slovene literary language) or the occurrence of new ones. The differences were found in the meaning of words: words with a single meaning are characteristic of professionals, while ambiguous words are apparent within the sociolect of the homeless. In addition, I found out that the lexemes of the homeless are, regarding word formation, more variant and interesting as the lexemes of professionals. Their formation is a less predictable and has an impact on the growth of the connotative meaning, while the lexemes of professionals show opposite trends.

Keywords: professionals, the homeless, lexeme, semantic extension, word formation

Kazalo

1. Uvod	6
2. Pomenotvorni in besedotvorni vidik obravnavan v diplomskem delu	8
2.1 Pomenotvorni vidik.....	8
2.2 Besedotvorni vidik	9
3. Leksika strokovnih delavcev	10
3.1 Obravnava leksemov.....	10
Deviantnost	10
Krizna	11
Biti brez strehe.....	13
Celovit pristop	14
Resettlement.....	15
Nadomestilo za brezposelnost	16
Nastanitvena podpora	17
Nizkopražni program.....	18
Podporna skupina	20
Skupina za samopomoč.....	21
Socialno zapostavljeni.....	22
Overdose	24
3.2 Povzetek obravnave	24
4. Leksika sociolekta	25
4.1 Obravnava leksemov.....	25
Belo	25
Rumljen.....	25
Dilati.....	26
Popravljati se.....	27
Kralj.....	27

Litrca	28
Psihič	29
Zadetek	29
Zafehtati	30
Žicati.....	31
Zvivati/Zvijati	31
Socialka	32
4.2 Povzetek obravnave	32
5. Zaključek.....	34
6. Povzetek	35
7. Literatura in viri	36
8. Glosar ekscesnega sociolekta brezdomcev	37
9. Seznam prilog	41

1. Uvod

Brezdomstvo postaja šele v zadnjem desetletju vse bolj obravnavana tema tako na političnem kot družboslovnem področju. Vzporedno s procesom ozaveščanja te problematike se razvija tudi leksika strokovnih delavcev, ki na tem področju delujejo. To je po svoje razumljivo, saj se slovenska socialna javnost šele v zadnjih letih posveča problematiki brezdomstva. Slednje gre pripisati tudi članstvu Slovenije v Evropski uniji, ki si prizadeva za odpravo socialne izključenosti. Leto 2010 je bilo Evropsko leto boja proti socialni izključenosti, katerega ključni cilji so bili povečanje ozaveščenosti javnosti o tej problematiki in obnovitev zavezanosti EU in njenih držav članic k odpravljanju revščine in socialne izključenosti.

Kot prostovoljka v Društvu prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote, ki se ukvarja s problematiko brezdomstva, in sicer s programom Celostna pomoč brezdomcem za aktivno vključevanje v družbo, sem priča omenjenemu nastajanju in oblikovanju leksike v govorici strokovnih delavcev, hkrati pa se redno srečujem tudi z leksiko marginalne skupine brezdomcev, ki na svojevrsten način odraža duha najnižjega sloja slovenskega prebivalstva.

Namen moje diplomske naloge je s pomenotvornega in besedotvornega vidika analizirati nekaj jezikovno najzanimivejše leksike strokovnih delavcev in brezdomcev ter prepoznati njene značilnosti. Zanimala me bosta predvsem njen pomen, kakršnega poznam iz terena, v primerjavi s tistim, ki ga (če ga) najdemo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ), ter vpliv besedotvorja nanj. Pri obravnavi stalnih besednih zvez se bom omejila predvsem na pomen pridevnika glede na stalno stoječo besedo.

Poleg tega sem se zaradi slabe poznanosti besedišča s področja brezdomstva in zanimivosti govorice brezdomcev odločila izdelati glosar njihovega sociolekta. Slednje bo pripomoglo k večji ozaveščenosti o leksiki, ki živi in se razvija znotraj najnižjega sloja slovenskih prebivalcev, predvsem pa bo potrdilo veliko integrativno in preoblikovalno moč slovenskega jezika, kar dokazuje živost njegovega organizma, ki ga pestrost sociolektov ne slabi temveč krepi. Pri izdelavi glosarja bom iztočnice zajemala iz govorice brezdomcev Dnevnega centra v Ljubljani, ki deluje v okvirju Društva prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote. Skušala bom sestaviti čim širši nabor besedja, ki se nanaša na njihov odnos do brezdomstva in življenja na sploh. Pomen, ki ga bom ob posamezni iztočnici navedla, je pomen, ki se trenutno uporablja.

Diplomsko delo je razdeljeno na dva dela: leksiko strokovnih delavcev in leksiko brezdomcev. Znotraj vsakega dela je leksem predstavljen najprej s pomenotvornega nato z

besedotvornega vidika. Po vsakem delu sledi sklep, ki vsebuje bistvene značilnosti in zanimivosti predstavljene leksike. Na koncu diplomske naloge je priložen glosar.

Pred začetkom izdelave pričujočega diplomskega dela sem sklepala, da se bom soočala s težavo različne regijske pripadnosti govorcev, zaradi katere najdemo za isto stvar več različnih (narečnih) poimenovanj.

2. Pomenotvorni in besedotvorni vidik obravnavan v diplomskem delu

Kot sem že zapisala bom v diplomskem delu leksiko obravnavala s pomenotvornega in besedotvornega vidika, kar zahteva predstavitev in razlago osnovnih parametrov posameznega vidika. Ker je slednje pregledno zbrano že v strokovni literaturi¹, bom podatke le na kratko povzela.

2.1 Pomenotvorni vidik

Predmet moje obdelave je leksem, poimenovalna enota jezika, ki je širši od besede, saj zajema tudi stalne besedne zveze. Nabor leksemov (leksika), ki je v zavesti določene jezikovne skupnosti in se glede na posamezno govorno situacijo lahko ustrezno aktualizira, sestavlja slovar ali leksikon (Vidovič Muha 2000: 19). Najprepoznavnejši je Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ), na katerega se bomo opirali tudi pri našem delu, saj nas zanima katere lekseme s področja brezdomstva še vsebuje in katerih ne; predvsem pa nas bo zanimalo, kako jih razlaga. Z razvijanjem nove leksike namreč vzporedno narašča tudi potreba po dopolnitvi slovarjev, če želimo, da bi ti bili zares reprezentativen nabor leksike neke govorne skupnosti.

Vključitev leksemov v slovar od nas zahteva razumevanje vseh treh njegovih pomenov: denotativnega, kategorialnega in konotativnega. Slednji za leksem ni nujen, medtem ko ostala dva sta. Pod pojmom denotativni pomen razumemo »klasični« slovarski pomen. Teh ima posamezen leksem lahko več, imenujemo ga večpomenski leksem, ali pa le enega, v tem primeru gre za enopomenski leksem. Pomen je v maternem jeziku lahko ne tvorjen (najbolj osnovne besede, npr. geslo), lahko pa ga pridobimo s tvorbo (npr. sestavljanje), pri čemer gre za določitev nove uvrščevalne pomenske vsebine (UPS) in pripadajočih razvrščevalnih pomenskih sestavin (RPS), ali pa ga prevzamemo iz tujega jezika s kalkiranjem ali izraženim prevzemanjem (citatnost, polcitatnost, sistemska prevzetnost). Pogosta procesa nastajanja novih pomenov na podlagi prenosa leksemov sta dva: metonimija (znotraj nje ima posebno mesto sinekdoha) in metafora. Značilnost prve je spreminjanje hierarhije pomenskih sestavin znotraj motivirajočega in motiviranega pomena leksema, druge pa vnašanje novih pomenskih

¹ Ada Vidovič Muha, *Slovensko skladenjsko besedotvorje*, Ljubljana, Filozofska fakulteta, 2011.
Ada Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje*, Ljubljana, Filozofska fakulteta, 2000.

sestavin na podlagi medsebojnega vplivanja vsebin dveh denotatov (Vidovič Muha 2000: 142).

H kategorialnemu pomenu uvrščamo slovarski (slovnični) pomen, ki je določen s kategorialnimi pomenskimi sestavinami (vid, spol idr.), in besedotvorni pomen v ožjem smislu, ki izhaja iz sestavin pomenske podstave povedi (Vidovič Muha 2000: 29).

Za konotativni pomen velja, da spoznavni subjekt (človek) po lastni presoji modificira spoznavni objekt in ga tako še dodatno pomensko obremeni, tip slabšalno, npr.: babura, s čimer v objektivno razmerje z denotatom vnese subjektivni vidik. Na podlagi tega vnosa ločimo leksiko s prvinami čustvenosti, kronološkosti ali socialno-/funkcijskozvrstnimi prvinami. Te nadalje razvrščamo v dva tipa konotativnosti: inherentno – konotativne prvine so vgrajene v samo morfematiko leksema, lahko tudi v njegove nadsegmentne lastnosti (sem sodijo prvine čustvenosti in kronološkosti), in adherentno – konotativne prvine nastanejo v zvezi s katerim izmed drugotnih pomenov večpomenskega leksema (sem sodijo prvine čustvenosti, kronološkosti in funkcijsko- ter socialnozvrstne prvine) (Vidovič Muha 2000: 97–98).

2.2 Besedotvorni vidik

Kot je znano, pomeni nastajajo tudi s tvorbenim procesom, v katerem nastajajo obrazilni morfemi, ki vnašajo nove pomene. V nesistemski del besedotvorja sta uvrščena poenobesedenje ali univerbizacija (npr. rdeča mravlja → rdečka) in kratičnost oziroma krajšavnost, znotraj systemskega dela besedotvorja pa tvorjenost iz skladijske podstave (besedotvorni tipi) in govorne podstave tvorjenke (sklajpljanje). Poznamo štiri besedotvorne tipe:

1. Tvorjenke tipa a, pri katerih se v priponsko obrazilo/pripono pretvarja jedrni del skladijske podstave (SPo) in njen slovnični pomen. Mednje se uvrščajo:
 - Navadne izpeljanke (In). Tvorjene so lahko iz samostalnika, pridevnika in glagola. Npr.: nadomestilo → [to, kar] nadomesti; [] → -ilo
 - Tvorjenke iz predložne zveze (Tpz). Tvorjene so lahko iz samostalnika, pridevnika in glagola. Npr.: brezdomec → [tisti, ki je] {brez} dom{-a}; [] → -ec, {} → brez-, -dom-
 - Medponsko-priponske zloženke (Zm-p). Tvorjene so lahko iz samostalnika in pridevnika. Npr.: nizkopražni → [ta, ki ima] nizek{-φ} prag{φ}; [] → -ni

2. Tvorjenke tipa b, pri katerih se v medponsko obrazilo pretvarja slovnični pomen SPo, ki vedno izraža podredno razmerje med dvema samostalnikoma. Mednje se uvrščajo:
 - Medponskoobrazilne zloženke (Zmo). Npr.: samopomoč → pomoč seb{i}; {} → -o-
3. Tvorjenke tipa c, pri katerih se v obrazilo pretvarja odvisni del SPo. Tvorjene so lahko iz samostalnika, pridevnika in glagola. Mednje se uvrščajo:
 - Modifikacijske izpeljanke (Im). Npr.: popravljati → [večkrat] popraviti; [] → -lja-
 - Modifikacijske sestavljenke (Se). Npr.: vezica → [majhna] vez; [] → -ica
4. Tvorjenke tipa č, pri katerih imamo priredno razmerje med sestavinami SPo. Npr.: belomodrordeč → bel {in} moder {in} rdeč; {} → -o-

Kot vidimo, je tvorjenje neke vrste transformacija na formalni in vsebinski ravni, saj tvorjena beseda glede na motivirajočo pridobi spremenjene slovničnokategorialne lastnosti in se tako na slovnični kot slovarski ravni obnaša samostojno (Vidovič Muha 2000: 39).

3. Leksika strokovnih delavcev

3.1 Obravnava leksemov

Deviantnost

V Slovarju slovenskega knjižnega jezika (v nadaljevanju SSKJ) sem zasledila iztočnico deviacija s pomenom »odmik od normalnega ali pravega, odklon«. Katja Kovšca v svoji diplomski nalogi deviantnost (kot izraz strokovnih delavcev, ki delujejo na področju brezdomstva) opredeli kot »vsako dejanje, ki odstopa od družbenih norm in pričakovanj določene družbe« (Kovšca 2011: 60). Iz slednjega lahko razberem, da gre pri izrazu deviantnost za natančnejšo opredelitev kot v primeru deviacije, saj se omejuje zgolj na (odklonilno) dejanje, ki se pojavi le v odnosu do določene družbe. Deviantnost torej sicer sodi v pomensko polje deviacije, vendar pa nujni izrazni podobi in denotata nista prekrivna, iz česar lahko zaključim, da je deviantnost mlada tvorjenka, nastala, predpostavljam, iz deviacije. Novotvorjenost napeljuje na razmislek o enopomenskosti obravnavanega leksema, kar je bistvena lastnost terminološkega izrazja. Pogled v korpusa FidaPlus in Gigafida hitro pokaže, da je beseda deviantnost uporabljena ne le za odklonilno dejanje ampak tudi odklonilen dogodek, stanje, pričakovanje, ravnanje ... do različnih družbenih pojavnosti. Vključuje torej več pomenskih odtenkov. Glede na njen pomen na področju brezdomstva v

primerjavi s tistim v SSKJ, deviantnost lahko upravičeno označim kot pomensko različico, saj vsebujeta različne razvrščevalne pomenske vsebine (RPS), medtem ko ostaja uvrščevalna pomenska sestavina (UPS) enaka.

	SSKJ	Področje brezdomstva
UPS	odmik/odklon	odmik/odklon
RPS	od normalnega/pravega	dejanja od družbenih norm, pričakovanj določene družbe

Leksem je samostalni ženskega spola (tista deviantnost), uvrščamo jo v 2. žensko sklanjatev (deviantnost, –i) in je števen samostalni. Je brez konotativnega pomena, saj je stilno nezaznamovan in zvrstno nevezan, torej nevtralen.

Leksem	Skladenjska podstava	Obrazilo	Tip tvorjenke
deviantnost	[to, da] je deviantn[o]	[] → -ost	In (iz prid.)

Kriza

Izraz prihaja iz besedne zveze abstinenčna kriza. Slednje v SSKJ nisem našla, našla pa sem njeno enobesedno sopomenko abstinenca, ki pomeni »odpoved čemu, zdržnost«. V primerjavi z njo, gre pri krizi za nov pomen, saj ta v govorici strokovnih delavcev pomeni skupek telesnih, duševnih in drugih motenj, ki se pojavijo pri zasvojenem človeku, ko preneha jemati sredstva, s katerimi je bil zasvojen (npr. glavobol, tresenje, nespečnost, nemir). Abstinenca tako poimenuje dejanje oziroma stanje, kriza pa posledice dejanja/stanja. Da gre za nov pomen nazorno prikažeta tudi spodnji tabeli, kjer se pojavljata različni UPS.

Abstinenca	SSKJ
UPS	odpoved/zdržnost
RPS	čemu/od česa

Kriza	SSKJ
UPS	skupek telesnih, duševnih in drugih motenj
RPS	pri zasvojenem človeku kot posledica prenehanja jemanja zasvojitvenih sredstev

Sklepam lahko, da je do nastanka novega pomena prišlo iz praktičnih razlogov – navadno se najprej opazi posameznikovo vedenje in šele nato se ugotavlja razlog zanj. Takšna praksa je ob rednem srečevanju z brezdomci tudi mene sčasoma pripeljala do tega, da sem si zapomnila katera dejanja izzovejo določeno vedenje in sem preprosto pričela govoriti, da ima nekdo krizo.

Temu pomenu se približuje razlaga SSKJ za večpomenski leksem kriza. Zanj sem v slovarju našla naslednjo obrazložitev:

1. stanje v gospodarstvu, ko se ugodne razmere za razvoj začnejo hitro slabšati: kriza narašča, nastaja; deželo je zajela kriza; med krizo se je zmanjšal izvoz kapitala; podjetje je v krizi / kriza industrije, kmetijstva / gospodarska kriza // publ., navadno s prilastkom *veliko pomanjkanje česa*: premogovna kriza; kriza cementa, železa / stanovanjska kriza *stiska* // nav. ekspr. *neugodno, težko rešljivo stanje*: kriza v gledališču je počasi popuščala; gibanje prestaja hudo krizo; idejna kriza; kriza tega gledališča; predlogi za reševanje krize / meščanska družba se je znašla v krizi **2.** nav. ekspr. *duševno stanje, ko je človek nesposoben premagati subjektivne in objektivne ovire*: doživljati krizo; skušala je prebroditi krizo; znova je zapadel v krizo; preživljati težko krizo / že dolgo je v krizi **3.** med. *obdobje v akutni bolezni pred spremembo na boljše ali (bistveno) slabše*: kriza traja že nekaj dni; bolnik še ni iz krize ◇ ekon. kriza *periodično se ponavljajoče stanje v kapitalističnem gospodarstvu zaradi neskladja med proizvodnjo in potrošnjo*; psih. (duševna) kriza *stanje zaradi hude konfliktna situacije*; šport. kriza *stanje, ki nastopi, če je organizem dalj časa maksimalno obremenjen*

Za mojo obravnavo sta zanimiva drugi in tretji pomen ter psihološki in športni termin v terminološkem gnezdu. A tudi tu gre (enako kot pri abstinenci) za poimenovanje stanja, ne pa njegovih posledic.

Leksem kriza je tvorjen, nastal s poenobesedenjem ali univerbizacijo iz besedne zveze abstinencijska kriza. To je posebnost, saj se pri poenobesedenju navadno obrazili jederni del

besedne zveze, v tem primeru kriza, medtem ko pridevniški prilastek ostaja. Takšen potek je logičen, saj je jedro širši pojem, kar pomeni, da je pomensko manj informativen od prilastka, ki jedro natančneje določuje. Po takšnem postopku je nastal na primer leksem abstinenca, pri katerem se je kriza obraznila v obrazilo –ca. Pri leksemu kriza pa ne gre za obraziljenje, ampak zgolj izpust pridevniškega prilastka, najbrž zaradi težnje po še krajšem poimenovanju.

Leksem je samostalnica ženskega spola in ga uvrščamo v 1. žensko sklanjatev (kriza, -e). Ker je posledica poenobesedenja, za katerega je značilno razmeroma hitro izgubljanje konotativnosti, lahko rečemo, da gre tu za inherentno konotativnost. Slednje pomeni, da različne prvine čustvene konotativnosti v smislu slabšalnosti lahko vplivajo na premik pomena na področje (nižje) pogovornosti (Vidovič Muha 2000: 100).

Biti brez strehe

Leksem izhaja iz stalne besedne zveze biti brez strehe nad glavo, ki jo navadno razumemo kot biti brez stanovanja, doma. Podobno razlago ima tudi leksem streha v SSKJ, saj je njen tretji pomen (označen s kvalifikatorjem ekspresivno) stanovanje oziroma dom. Sledijo mu primeri »ostati brez strehe; iskati si streho nad glavo / rad bi se vrnil pod domačo, rodno streho *domov*; živijo pod skupno streho *skupaj*«.

V govorici strokovnih delavcev leksem pomeni »spati na prostem brez kakršnega koli zavetja« (Kovšca 2011: 58). Biti brez strehe torej v tem primeru ne pomeni biti samo brez stanovanja ali nekega bivalnega prostora, ampak popolnoma brez zavetja. Slednje je potrebno razumeti kot brezdomčevstvo ne posedovanje niti najmanjšega prostora, ki bi mu nudilo zavetje, saj ga v resnici vedno najde (npr. vhodi v parkirne hiše, stanovanjske bloke, podhodi ...); redko namreč spi popolnoma na prostem, tako rečeno pod milim nebom.

Uporaba obravnavanega leksema je vedno metonimična, kar pomeni, da del (streha) zamenjuje celoto (zavetje). Nikoli namreč ne mislimo, da je brezdomec zgolj brez strehe, dela stavbe, ki jo pokriva in ščiti, ampak, da je brez prostora (ki ga navadno sestavljajo vsaj dve steni in streha), ki mu nudi zavetje.

Leksem je nastal s skrajšanjem stalne besedne zveze biti brez strehe nad glavo, zato je tvorjen. Zanimivo je, da je opustil rabo besed »nad glavo« za seboj, čeprav nam korpusa Gigafida in Fidaplus pokažeta, da sta omenjeni besedi ob njem najpogosteje uporabljeni.

Korpus	Št. vseh pojavitev SBZ biti brez strehe	Št. pojavitev samo SBZ biti brez strehe nad glavo
Gigafida	230	161
Fidaplust	116	87

Gre za stalno besedno zvezo, saj po govornem dejanju ne razpade, ampak se vedno znova pojavlja v tipični obliki, kar pomeni, da je slovarska enota.

Celovit pristop

Leksem je podredna besedna zveza z levim prilastkom in pomeni »pristop, ki obsega vse, kar je potrebno, vse sestavne dele, združene v celoto« (Kovšca 2011: 59). V SSKJ je pristop omenjen z naslednjimi pridevniki: originalen, individualen, stvarjen, nov, računalniški. Razlaga pridevnika celovit v SSKJ pa je takšna: »ki obsega vse sestavne dele, združene v skladno celoto: humanistični ideal celovitega človeka; njegov nazor je oprt na celovit filozofski sistem; celovita osebnost **celovito** prisl.: problematiko je treba obravnavati celovito«. Če torej združim razlagi obeh izrazov iz SSKJ, dobim enak pomen kot ga navaja Kovšca v svojem diplomskem delu. Njuna povezava v stalno besedno zvezo je očitno mlajša od nastanka SSKJ.

Raziskovanje po korpusu Gigafida in Fidaplust glede na najpogostejši leksem, ki se kot samostalniško jedro uporablja ob prilastku celovit, je dalo naslednje podatke:

Gigafida²

	Leksem	Pojavitve v okolici	Pojavitve v korpusu	Pogostost pojavitve
1.	Rešitev	1335	271499	2643,468
2.	Prenova	819	53993	2019,280
6.	Pristop	596	77343	1292,248

² Število vseh zadetkov je 1503 (samostalniki).

	Leksem	Pojavitve v okolici	Pojavitve v korpusu	Pogostost pojavitve
1.	Pregled	231	94870	2522,348
2.	Pristop	130	34671	1531,438

Tabeli pokažeta, da se leksem celovit redkeje povezuje s pristopom. Pomen pridevnika celovit v obravnavani besedni zvezi in v besednih zvezah celovita rešitev, celovita prenova ter celovit pregled, vedno označuje celovitost vseh vidikov, dejanj, videnj ... nekega dogodka, pojava itd.

V spodnji tabeli predstavljam še besedotvorni postopek obeh sestavin besedne zveze.

Leksem	Skladenjska podstava	Obrazilo	Tip tvorjenke
celovit	[ta, ki je povezan s] celot[o]	-vit	In (iz sam.)
Pristop	[to, da] pristop[i]	-φ	In (iz gl.)

Resettlement

Leksem pomeni »program, ki obsega vzpostavljanje novih nastanitvenih možnosti ob nudenju psihosocialne podpore ter pripravo ljudi za prehod iz bivanja na cesti v stanovanja in s tem njihovo vključitev v družbo« (Kovšca 2011: 74). Ustreza mu sopomenka celovita nastanitvena podpora, ki se v govoru strokovnih delavcev ne pojavi skoraj nikoli. Skleпам lahko, da je slovenska ustreznica za izgovor predolga in zapletena, medtem ko je angleška različica lažja in hitrejša. Je enopomenski izraz in sodi v terminologijo brezdomstva. Nima konotativnega pomena oziroma mu ga (lahko) dodaja tuj izvor, navadno na način pozitivnega čustvenega vrednotenja, ki izraža elitnost, izobraženost.

Leksem je polcitaten, kar pomeni, da njegov zapis ostaja v tujem jeziku (značilna angleška končnica -ment), glasovno in skladijsko pa je prilagojen slovenskemu jezikovnemu sistemu.

³ Število vseh zadetkov je 404 (vse oblike besednih vrst).

Uvrščamo ga v samostalniško besedno vrsto, je samostalnik moškega spola in sodi v 1. moško sklanjatev (resettlement, -a).

Nadomestilo za brezposelnost

Leksem pomeni »denar, ki ga vlada nameni ljudem, ki so brez zaposlitve« (Kovšca 2011: 63). V SSKJ terminološko gnezdo poda razlago »jur. nadomestilo za osebni dohodek *znesek, ki se dobi za čas bolezenskega, letnega dopusta, začasne brezposelnosti.*« Pomensko torej ustreza Kovščini razlagi, s tem, da slednja dodaja še informacijo o izplačevalcu.

Gre za stalno besedno zvezo z desnim neujemalnim prilastkom. Ob katerih samostalniških jedrih se slednji najpogosteje pojavlja, lepo prikažeta korpusa.

Gigafida⁴

	Leksem	Pojavitve v okolici	Pojavitve v korpusu	Pogostost pojavitve
1.	nadomestilo	777	45495	3151,224
2.	zavarovanje	83	143558	197,783

Fidaplus⁵

	Leksem	Pojavitve v okolici	Pojavitve v korpusu	Pogostost pojavitve
1.	nadomestilo	114	14362	1951,633
2.	pomoč	43	289524	394,629

Iz podatkov razberem, da se brezposelnost pogosto uporablja ob besedi nadomestilo. Slednja skupaj z zavarovanjem ali pomočjo v besedni zvezi zavarovanje za brezposelnost ali pomoč za brezposelnost poimenuje drugo storitev, ki se veže na brezposelnost.

⁴ Število vseh zadetkov je 58 (samostalniki).

⁵ Število vseh zadetkov je 49 (vse oblike besednih vrst).

Obravnavani leksem sestavljata tvorjenki, nastanek katerih prikazuje spodnja tabela.

Leksem	Skladenjska podstava	Obrazilo	Tip tvorjenke
nadomestilo	[to, kar] nadomesti	[] → -ilo	In (iz gl.)
brezposelnost	[to, da je] brezposeln[φ]	[] → -ost	In (iz prid.)

Nastanitvena podpora

Leksem označuje program z namenom »prispevati k uresničevanju pravice do stanovanja za brezdomne ter nuditi celovito podporo brezdomcem pri njihovem socialnem vključevanju« (Kovšca 2011: 63). SSKJ besedne zveze ne pozna, omenja le socialno podporo, »denarni prispevek, ki komu olajša življenjske razmere«, iz česar je razvidno, da gre za dva pomensko različna leksema. Nastanitvena podpora je terminološko poimenovanje, brez konotativnega pomena.

Ker gre za besedno zvezo z levim prilastkom, bom svojo pozornost namenila pomenu prilastka glede na jedro te besedne zveze. SSKJ pod iztočnico nastanitveni ponuja naslednjo razlago: »nanašajoč se na nastanitev: preskrbeti ustrezne nastanitvene prostore / nastanitveni načrt / publ. povečati nastanitvene kapacitete.« Pogled v korpusa pokaže, s katerim leksemom se ta najraje povezuje.

Gigafida⁶

	Leksem	Pojavitve v okolici	Pojavitve v korpusu	Pogostost pojavitve
1.	zmogljivost	768	65215	2503,903
2.	objekt	501	208074	1276,798
15.	podpora	20	190732	23,272

Fidaplust⁷

⁶ Število vseh zadetkov je 135.

⁷ Število vseh zadetkov je 80.

	Leksem	Pojavitve v okolici	Pojavitve v korpusu	Pogostost pojavitve
1.	zmogljivost	379	35980	5628,003
2.	obrat	205	23630	2964,995
Ni leksema podpora!				

Podatki kažejo, da se pridevnik nastanitveni zelo malokrat povezuje z leksemom podpora. Očitno gre za zelo mlado besedno zvezo, v kateri ima nastanitveni svojevrsten pomen. Primeri v korpusu namreč kažejo, da se njegov pomen v zvezi nastanitvena podpora nanaša na konkretno nastanitev v bivalni prostor in določeno socialno okolje, medtem ko se v zvezi nastanitvena zmogljivost nanaša zgolj na bivalni prostor, npr.: *Vendar naj bi bilo razpoloženje sedaj drugačno, manj stresno, razloga za dobrohotnejši odnos Goričancev do ponudbe notranjega ministrstva, ki po državi mrzlično išče dodatne nastanitvene zmogljivosti za reko prebežnikov, pa sta denar in delovna mesta, kar naj bi država zagotovila za protiuslugo*⁸.

Leksem je tvorjena stalna podredna besedna zveza z levim prilastkom. Nastala je s specializacijo pomena podpora, ki se odraža v prilastku. Če besedno zvezo razdružim, dobim leksema nastanitveni in podpora, tvorjenki, kar lahko dokažem s skladenjskima podstavama:

Leksem	Skladenjska podstava	Obrazilo	Tip tvorjenke
nastanitveni	[ta, ki je povezan z] nastanitv[-ijo]	[] → -en	In (iz sam.)
podpora	[o]pora [spodaj]	[] → pod-	Se

Nizkopražni program

Leksem označuje »program, ki omogoča predvsem uživalcem drog dostop do socialnih in zdravstvenih služb, saj so jim formalnejše zdravstvene storitve zaradi različnih razlogov težko dostopne; program obsega zdravljenje in preprečevanje nalezljivih bolezni, protivirusno

⁸ Gigafida, 10. april 2013.

zdravljenje itd.«(Kovšca 2011: 63). Nizkopražni program je terminološko poimenovanje, brez konotativnega pomena.

SSKJ besedne zveze ne pozna, niti pridevnika nizkopražni. Očitno gre za precej mlado tvorjenko, ki se v besedilih vse bolj uporablja. V korpusu Gigafida sem namreč našla 196 zadetkov, v Fidaplu pa 115.

Gigafida⁹

	Leksem	Pojavitve v okolici	Pojavitve v korpusu	Pogostost pojavitve
1.	program	139	778028	391,743
2.	nevladen	6	21995	16,758

Fidaplu¹⁰

	Leksem	Pojavitve v okolici	Pojavitve v korpusu	Pogostost pojavitve
1.	program	81	532287	948,908
2.	metadonski	2	1191	33,027

Oba korpusa pričujeta o tem, da se obravnavani pridevnik največkrat pojavlja prav ob leksemu program, saj na lestvici z veliko prednostjo zaseda prvo mesto.

Za obravnavo pomena nizkopražni glede na jedro obravnavane besedne zveze podajam primer nizkopražni projekt, ki se v korpusih pojavlja na nižjem mestu¹¹. Navajam enega izmed primerov uporabe v besedilu: *Razviti bi bilo treba tudi več nizkopražnih projektov za kronične brezdomce, da bi čim bolj kakovostno živeli tudi na ulici*¹². Iz prebranega lahko razumem, da je osnovni pomen leksema nizkopražni vezan na doseganje minimalnih učinkov/ciljev.

⁹ Število vseh zadetkov je 32.

¹⁰ Število vseh zadetkov je 17.

¹¹ V Gigafidi na 9, v Fidaplu pa na 7 mestu.

¹² Gigafida, 10. april 2013.

Leksem je tvorjena stalna podredna besedna zveza z levim prilastkom. Nastala je s specializacijo pomena program, ki se odraža v prilastku. Sestavini besedne zveze se razlikujeta po tvorjenosti oziroma ne tvorjenosti. Program je ne tvorjena sestavina, medtem ko je nizkopražni tvorjena.

Leksem	Skladenjska podstava	Obrazilo	Tip tvorjenke
nizkopražni	[ta, ki ima] nizek{- ϕ } prag{ ϕ }	[] $\rightarrow$ -ni	Z _{m-p}

Podporna skupina

Kovšca v svoji diplomski nalogi leksem opredeli kot »skupin[o] ljudi s podobnimi življenjskimi izkušnjami in težavami, katere člani se redno srečujejo, da so si v spodbudo in oporo« (Kovšca 2011: 64). Gre za terminološko (enopomensko) poimenovanje, ki ga ustvarja zlasti pomen pridevnika podporen, v SSKJ razložen kot »*nanašajoč se na gmotno pomoč*: razdeljevanje podpornih sredstev / podporni sklad; ustanoviti podporno društvo / vrsto let je bil podporni član tega društva«. Podobno kot podporno društvo bi lahko razumela tudi podporno skupino, a iz zapisanega vidim, da pri slednji ne gre (toliko) za gmotno pomoč kot za čustveno (pod)poro.

Z uporabo korpusa sem ugotovila, kateri leksemi se najraje povezujejo s pridevnikom podporni.

Gigafida¹³

	Leksem	Pojavitve v okolici	Pojavitve v korpusu	Pogostost pojavitve
1.	zid	895	60298	254,524
2.	okolje	823	337938	1689,289
9.	skupina	320	855030	395,276

Fidaplu¹⁴

	Leksem	Pojavitve v okolici	Pojavitve v korpusu	Pogostost pojavitve
1.	zid	273	36149	4017,914

¹³ Število vseh zadetkov je 873.

¹⁴ Število vseh zadetkov je 166.

2.	steber	90	17519	1255,469
15.	skupina	15	423285	61,508

Podatki pravijo, da povezava pridevnika podporni in samostalniškega jedra skupina v besedni zvezi ni tako zelo pogosta. Če obravnavamo besedno zvezo pomensko primerjam z besedno zvezo podporni zid, lahko rečem, da gre pri slednji za fizično podporo, kar se v besedilu lepo vidi: *Kapelica stoji na zemljišču, ki je opredeljeno kot državna cesta [...], zato je lansko gradnjo podpornega zidu, brez katerega bi se kapelica lahko sesula v škarmo, plačala Direkcija RS*¹⁵. Specifika rabe pridevnika podporni v zvezi s skupino, je torej predvsem v vključevanju čustvene podpore.

Leksem je podredna besedna zveza z levim prilastkom, katere jedro je netvorjeno.

Leksem	Skladenjska podstava	Obrazilo	Tip tvorjenke
podporen	[tak, ki daje] podpor[o]	[] → -en	In (iz sam.)

Skupina za samopomoč

Pomen leksema Kovšca razloži takole: »skupina namenjena osebam z duševnimi težavami, kjer si izmenjajo izkušnje in skupaj z drugimi premagujejo težave.« (Kovšca 2011: 66) Leksem se uporablja na različnih področjih socialnega delovanja, ostaja terminološki, a vztrajno prodira v splošno besedišče, kar potrjuje pogled v korpusa.

Gigafida¹⁶

	Leksem	Pojavitve v okolici	Pojavitve v korpusu	Pogostost pojavitve
1.	skupina	2284	855030	6134,919
2.	človek	201	1609200	251,382

Fidaplus¹⁷

¹⁵ Gigafida, 10. april 2013.

¹⁶ Število vseh zadetkov je 131.

	Leksem	Pojavitve v okolici	Pojavitve v korpusu	Pogostost pojavitve
1.	skupina	1147	423285	12846,601
2.	človek	144	826985	885,277

Primerjava obravnavane besedne zveze skupina za samopomoč z besedno zvezo človek za samopomoč, da bi ugotovila pomen prilastka glede na jedro besedne zveze, je nekoliko čudna, saj ne vem, kako bi si razložila človeka za samopomoč. Gigafida daje naslednji primer: *Vsi stanovalci Lambrechtovega doma, udeležena zunanja sodelavka ter zunanja članica skupine starih ljudi za samopomoč, kakor tudi zaposleni se iskreno zahvaljujemo za podarjene vstopnice in vas lepo pozdravljamo*¹⁷. Primer kaže, da gre za množinsko obliko samostalnika človek, ljudi, kar naredi besedno zvezo bolj smiselno. Obema besednima zvezama je tako skupna pomenska sestavina medsebojne pomoči ljudi. Katere težave pa si pomagajo reševati je odvisno od tega, v kakšen kontekst skupino za samopomoč postavimo.

Leksem je podredna stalna besedna zveza z desnim prilastkom. Slednji je neujemalen, kar pomeni, da je pridan k jedru, ki nanj oblikoslovno ne vpliva.

Leksem	Skladenjska podstava	Obrazilo	Tip tvorjenke
samopomoč	pomoč seb{i}	{ } → -o-	Z _{mo}

Socialno zapostavljeni

Je besedna zveza, ki poimenuje »ljud[i], ki so prikrajšani pri dostopu do osnovnih socialnih in ekonomskih virov, ki so nujni za njihov enakopraven družbeni položaj« (Kovšca 2011: 68). Glede na to, da SSKJ govori le o socialni zapostavljenosti (ki je očitno starejšega izvora), lahko sklepam, da je leksem socialno zapostavljeni nastal kasneje. Zopet gre za terminološki izraz, ki pa vse bolj prehaja v splošno rabo, pri čemer pa ne izgublja oziroma spreminja svojega pomena. Ta ostaja zvest Kovščini razlagi, kar potrjujeta korpusa Gigafida in Fidaplus.

¹⁷ Ni podatka o številu zadetkov samostalniškega izvora.

¹⁸ Gigafida, 10. april 2013.

Gigafida¹⁹

	Leksem	Pojavitve v okolici	Pojavitve v korpusu	Pogostost pojavitve
1.	varnost	41	190016	88,921
2.	delo	47	1703487	60,380

Fidaplus²⁰

	Leksem	Pojavitve v okolici	Pojavitve v korpusu	Pogostost pojavitve
1.	delo	8444	393598	84513,992
2.	varnost	3093	96724	33389,302

Iskanje po okolici besed v obeh korpusih pogostost povezave socialno zapostavljeni ne prikaže, saj se leksem zapostavljen uporablja edinole kot pridevnik.

Leksem socialno v besedni zvezi socialno zapostavljeni daje informacijo o področju zapostavljenosti, kakor prav tako v besedni zvezi socialna varnost ali socialno delo, poimenuje področje varnosti oziroma dela.

Leksem je podredna besedna zveza z levim prilastkom.

Leksem	Skladenjska podstava	Obrazilo	Tip tvorjenke
zapostavljen	[tak, ki je] postavljen[φ] {za}	[] → -en { } → za-	T _{pz}
socialno	[tako, da je] socialn[i]	[] → -o	In (iz prid.)

¹⁹ Število vseh zadetkov 273 (samostalniki).

²⁰ Število vseh zadetkov 1837 (vse besedne vrste).

Overdose

Leksem je prevzet iz angleščine in pomeni prekomeren odmerek droge. Ni nujno, da je smrten, čeprav v večini primerov je. Zato je nastala izpeljanka *overdozirati*, kar pomeni umreti zaradi overdosa. V govorici strokovnih delavcev se oba izraza pogosto uporabljata (npr.: *Mitja je overdoziral./Mitja je umrl. Kaj se je zgodilo? Overdose.*) Izraz ni terminološki, saj je v splošnem jeziku pogosto rabljen, kar Gigafida potrdi s 355 zadetki, Fidaplus pa z 220 zadetki (v obeh primerih sta sešteti obe obliki – *overdoze* in *overdose*). Sklepam lahko, da je slovenska varianta za izgovor predolga, zato se je raje obdržala angleška, ki je krajša in zaradi tujosti zanimivejša. Slednje ji lahko dodaja tudi konotativen pomen, navadno se *overose* sliši bolj modno in zato elitno. Leksem je enopomenski, saj je vedno uporabljen v povezavi s prevelikim odmerkom droge.

Leksem je polcitaten (spada v nesistemski del besedotvorja), kar pomeni, da njegov zapis ostaja v tujem jeziku²¹, glasovno in skladenjsko pa je prilagojen slovenskemu jezikovnemu sistemu. Uvrščen je v samostalniško besedno vrsto, je moškega spola in sodi v 1. moško sklanjatev (*overdose*, -a).

3.2 Povzetek obravnave

Tekom obravnave terminov sem prepoznala določene značilnosti leksike strokovnih delavcev, ki jih želim sedaj povzeti.

Leksemi so z vidika pomenoslovja večinoma novi. Njihovih razlag v SSKJ namreč nisem našla oziroma jim njihove pomenske razlage ne ustrezajo popolnoma, kar potrjuje, da gre za novejšo leksiko. Ta se ustvarja vzporedno z vedno večjim uveljavljanjem problematike brezdomstva in njene razvijajoče se leksike, ki zaradi premajhne razvitosti področja rada prevzema besedišče iz tujih jezikov, predvsem iz angleščine.

Obravnavana leksika je v večini (razen krize in besedne zveze *biti brez strehe*) terminološka in zato enopomenska. Slednje ji onemogoča vsebovanje konotativnega pomena. Besednozvrstno sem lekseme uvrstila v samostalniško besedno vrsto, kar narekuje dobro poznane samostalniške kategorialne lastnosti (spol, število, sklanjatev, števnost).

Besedotvorno so leksemi večinoma navadne izpeljanke (*deviantnost*, *celovit*, *nadomestilo*, *brezposelnost*, *nastanitven*, *podporen*, *zaposavljen*). Poleg teh so še dve poenobesedenji

²¹ V Gigafidi, ki je največji korpus, dobimo razmerje 295:60, v prid *overdose*.

(kriza, biti brez strehe), sestavljanka (podpora) in medponsko-priponsko zloženka (nizkopražni). Pri stalnih besednih zvezah sem opazila večinoma leve prilastke, ki jih sestavljajo vrstni pridevniki, in lahko prehajajo v desne prilastke, npr. *nastanitvena podpora* ← *podpora za nastanitev*, medtem ko v primeru desnega prilastka prehod v levega ni mogoč, saj popolnoma spremeni pomen: *nadomestilo za brezposelnost* ← *brezposelno nadomestilo*.

4. Leksika sociolekta

4.1 Obravnava leksemov

Belo

Leksem poimenuje vrsto droge, in sicer heroin. Do takšnega poimenovanja je prišlo zaradi značilne bele barve, ki jo ima heroin. Poimenovanje sodi na hedonistično področje, za katerega je značilno, da ga sociolekt brezdomcev potiska v ospredje, saj tako kljubuje dominantni kulturi, predvsem pa to predstavlja del brezdomčevega vsakdanjega življenja. Poleg tega se za heroin (in ostale droge) pojavljajo še druga poimenovanja, kot sta na primer staf in roba, kar kaže na obilico poimenovanj in njihovih variant, kar je značilno za omenjeni sociolekt (Skubic 2005: 215). Zakaj je prišlo pri heroinu do poimenovanja po njegovi lastnosti, si lahko razlagam tudi s težnjo brezdomcev po takojšnji ne razumljivosti njihove govorice, saj vedo, da je droga prepovedana substanca in je zato ne poimenujejo direktno. Leksem ima tako (sam na sebi) več pomenov, kar kaže na adherentno (drugotno) konotativnost, ki jo občutimo ob dodajanju novega pomena že znanemu leksemu.

Pri izbiri tovrstnega poimenovanja so brezdomci iz lastnostnega pridevnika naredili posamostaljeni pridevnik srednjega spola, ki se sklanja po 1. pridevniški sklanjatvi. V SSKJ sem namreč našla belo kot srednji spol pridevnika bel in pa kot »prvi del zloženk *nanašajoč se na bel*«. Leksem ni nastal v tvorbenem procesu, ampak gre zgolj za releksikalizacijo (Skubic 2005: 214), zamenjavo leksemov, ki na pomen leksema vpliva s poudarjanjem značilne barve heroina in njegovo takojšnjo neprepoznavnost.

Rumljen

Leksem poimenuje »pijanost od ruma«. Razvil se je iz leksema vinjen, ki mu je pomensko podoben in starejše tvorbe. Zaradi različne vrste pijače se je koren vin- zamenjal z rum-. Ta

bistvena sprememba v tvorbenem procesu vpliva predvsem na pomen, saj da vedeti, da gre za drugo vrsto alkoholne pijače, in hkrati za neologizem, ki je zaradi novotvorbe inherentno konotativen. V SSKJ nisem našla nobene tvorjenke s korenem rum-, ki bi bila povezana s tovrstno alkoholno pijačo. Tvorba je torej čisto nova. Gre za pridevnik moškega spola, ki se sklanja po 1. pridevniški sklanjatvi. Omejenost na moški spol izhaja iz dejstva, da je med brezdomci večina moških, ki v primerjavi z ženskami tudi raje posegajo po rumu, saj spada med močnejše alkoholne pijače.

Leksem	Skladenjska podstava	Obrazilo	Tip tvorjenke
rumljen	[ta, ki je od] rum[a]	[] → -ljen	In (iz sam.)

Dilati

Leksem pomeni preprodajati drogo. Nastal je iz angleškega izraza dealer [diler], ki pomeni preprodajalca (ne nujno drog!) in je v govorici brezdomcev enako pogosto rabljen. Od tod izhaja tudi izraz dilanje, glagolnik od dilati. Leksem je torej nastal iz samostalnika diler, s prevzetjem tujega korena dil- in dodatkom slovenske glagolske končnice -ati, kar je tipično za sistemsko prevzetost. Slednje odraža naravo ekscesnega sociolekta, ki zelo rada prevzema tujejezične prvine, pri čemer pa ne prevzame tujesistemskih lastnosti. Ob tem se največkrat zgodi, da leksemi spremenijo besedno vrsto, skladijsko rabo ali pomen (Skubic 2005: 216). V mojem primeru, se najprej spremeni pomen besede diler, ki v angleškem jeziku pomeni preprodajalca na splošno, v slovenskem jeziku pa zgolj preprodajalca drog. Iz tega pomena in forme pa se nadalje tvorijo nove besede, kot sta dilanje in dilati, ki v tujem jeziku sploh ne obstajata.

V SSKJ nisem našla nobenega leksema s korenem dil-, ki bi bil v povezavi z drogo ali iz katerega bi bilo mogoče takšno poimenovanje razviti. Pri leksemu dilati gre torej za prenos korena iz tujega jezika, na katerega se v tvorbenem procesu razvršča slovenska glagolska končnica, ki na pomen vpliva z nedovršnostjo (glagolska pripona -a-). Konotativnost izraza temelji na prevzetosti, ki daje občutek novosti, superiornosti.

Popravljati se

Leksem pomeni biti na zdravljenju ali zdraviti se. V govorici brezdomcev se uporablja v vseh oblikah – popravljati se, popraviti se, iti se popraviti, biti na popravljanju, biti popravljen – in časih. Gre za pomenski prenos z neživega na živo. Navadno se namreč glagol popravljati/popraviti uporablja za kategorijo neživega (npr.: *popravljati avto, popraviti blazino*). V obravnavanem primeru pa se izbrani glagol veže na človeka, ki je telesno ali/in psihično bolan, zaradi česar odide na zdravljenje. Zanimivo je, da takšen pomen pozna tudi že SSKJ, kjer sem našla razlago »nav. ekspr. *postajati (bolj) zdrav, krepek*: bolnik se že popravlja«. Človek torej odide na »popravilo«, ker je »pokvarjen« oziroma telesno/psihično ne deluje tako, kot bi moral zdrav človek. Takšna razlaga izraža kar precej distanciran odnos do potrebe po zdravljenju, saj je leksem izrazito tehničen. Slednje potrjuje Skubicevo trditev, da se v ekscesnem sociolektu pojavlja težnja po cenzuriranju mehkužnosti (2005: 230). Iz tega izhaja tudi leksemov konotativni pomen, ki ga dojamemo zaradi neobičajnega (grobega) čustvenega vrednotenja nekega bolezenskega stanja.

Leksem je nedovršni glagol, ki lahko pride tudi v dovršnega, ter je tvorjen, kakor vsi ostali, ki iz njega izhajajo.

Leksem	Skladenjska podstava	Obrazilo	Tip tvorjenke
popravljati	[večkrat] popraviti	[] → -lja-	Im (iz gl.)
popraviti	Praviti [po] 'potem'	[] → po-	Se (iz gl.)
popravljen	[ta, ki je povezan s] poprav[o]	[] → -ljen	In (iz sam.)
popravljanje	[to, da se] popravlja[φ]	[] → -nje	In (iz gl.)

Kralj

Leksem poimenuje časopis društva Kralji ulice z istoimenskim naslovom. Iz SSKJ lahko za besedo kralj navedem naslednji razlagi: »**1.** v nekaterih državah *vladar*: angleški, švedski kralj; kralj s svojimi dvorjani; živi kot kralj / v pravljicah bil je kralj, ki je imel tri sinove / sončni kralj Ludvik XIV.; kralj Matjaž *pravljica o seba, ki predstavlja pravičnega, dobrega vladarja* **2.** ekspr., navadno s prilastkom *kdor je zaradi določenih sposobnosti najpomembnejši v svojem okolju*:

kralj francoske poezije / kralj vseh lažnivcev / kralj ptičev *orel*; kralj živali *lev* // zlasti v zahodnih deželah *kdor ima monopol v proizvodnji česa, v trgovini*: avtomobilski, petrolejski kralj; bančni kralj; kralj jekla«. Pomen, ki ga nosi kralj v mojem primeru, najbolj ustreza drugemu pomenu iz SSKJ, saj hoče povedati, da je brezdomec zaradi načina svojega življenja kralj ulice. Gre torej za nadomestitev leksema brezdomec z besedno zvezo, ki daje brezdomcu poseben status in veljavo. Zaradi težnje po poenostavitvi poimenovanj v jeziku, je prišlo do poenobesedenja, pri čemer se druga sestavina besedne zveze (ulice) ni obraznila, ampak je bila preprosto izpuščena. Univerbizacija je deloma vplivala na izgubo konotativnosti, ki jo leksemu pripisujemo zaradi povezave brezdomca in kralja, ki sta po socialni lestvici najdalj drug drugemu – brezdomec (ki je brez vsega) je kralj (ki poseduje vse, ima oblast ipd.).

Zaradi večine brezdomcev moškega spola je leksem samostalni moškega spola, ki ga uvrščamo v 1. moško sklanjatev (kralj, -a). Kolikor mi je znano, kraljica ulice ne obstaja niti v govorici.

Litrca

Leksem se uporablja za poimenovanje steklenice, ki vsebuje alkohol. Prvotno je označeval samo litrsko steklenico (steklenico, ki drži en liter), kasneje pa steklenice vseh vrst ne glede na prostornino; nikoli pa plastenko ali katero drugo embalažo, v kateri se tudi shranjuje alkoholna pijača! V SSKJ obravnavanega leksema nisem našla. Leksem je nastal s poenobesedenjem, pri čemer se je steklenica obraznila v obrazilo -ca, ki je zamenjalo obrazilo -ski:

litrca → litr(ska) [steklenica]; () → odpade, [] → -ca

Poenobesedenje na pomen leksema vpliva tako, da poudarja mersko enoto – liter –, kar pa v praksi večinoma ne drži – brezdomci kupujejo (ali bolje kradejo) steklenice od 1,5 litra ali 0,75 litra. Omenjeni proces vpliva tudi na spremembo spola leksema liter. Ko se steklenica, ki je ženskega spola, obrazila, liter prevzame tudi njen spol. Zato gre za samostalni ženskega spola, ki ga uvrščam v 1. žensko sklanjatev (litrca, -e) in pri katerem zaradi njegove novotvorjenosti lahko opozorim na inherentno konotativnost.

Psihič

Leksem poimenuje psihično bolnega človeka. Nastal je iz sistemske prevzete besede psiha, ki jo SSKJ razlaga kot duševnost. V tem primeru bi psihič pomenil duševnika ali duševarja, kar pa v slovenskem jeziku ne obstaja. Ob ponujeni razlagi težko razumem, zakaj ima psihič izrazito negativen pomen. Zanimiva je tudi izbira obrazila –ič, saj nam je iz splošne govorice znana beseda psiho, v procesu tvorbe pa bi lahko nastal tudi psiher. Obrazilo -ič nekoliko nakazuje na »majhnega« psihičnega bolnika, čeprav iz rabe tega ne moremo reči, gotovo pa pomembno vpliva na leksemov konotativni pomen, saj deluje slabšalno.

Leksem je tvorjenka, in sicer navadna izpeljanka iz samostalnika.

Leksem	Skladenjska podstava	Obrazilo	Tip tvorjenke
psihič	[tisti, ki ima] psih[o]	[] → -ič	In (iz sam.)

Gre za samostalnik moškega spola, ki ga uvrščamo v 1. moško sklanjatev (psihič, -a).

Zadetek

Leksem ima v SSKJ naslednjo obrazložitev:

1. kar se zadene pri igranju na srečo: zadetek ni bil velik / zadetek na loteriji, tomboli **2.** šport. dejstvo, da kak predmet prileti na določeno mesto, v določeno stvar: zadnji zadetek je odločil o izidu tekme; doseči veliko zadetkov **3.** glagolnik od zadeti: točen zadetek; zadetek v nogo; s te razdalje je možnost zadetka manjša; zamudil je priložnost za zadetek / dobil sem zadetek v ramo *zadet sem bil* • ekspr. moj obisk je bil zadetek v črno *je povsem ustrezal zahtevam, pričakovanju* ◇ voj. polni zadetek ki ima velik rušilni, uničevalni učinek

V govorici brezdomcev se omenjeni leksem uporablja za poimenovanje človeka, ki kaže vse tipične znake zaužitja droge (npr.: odsotnost, pasivnost, hiperaktivnost, krohot brez vzroka). Najprej sem opazila, da gre za pomenski prenos iz kategorije živega v kategorijo neživega. Nadalje pa, da gre za nov podpomen zadetka, ki ga lahko razložim z drugim pomenom zadetka, ki ga navaja SSKJ: dejstvo, da je droga vbrizgana v kri. Tako je zadetek človek, ki ima posledice zadetka. Omenjeni spremenjeni pomen oziroma drugačna raba že poznane

leksema prispeva h njegovi konotativnosti, ki ugaša sorazmerno z uveljavljanjem njegovega novega pomena v splošni govorici.

Leksem izhaja iz glagola zadeti (se), ki je sinonim za drogirati se (čeprav je ta nedovršni in se zato pojavlja različica zadevati se). Gre torej za tvorjeni leksem, samostalniki moškega spola, ki ga uvrščamo v 1. moško sklanjatev (zadetek, -a).

Leksem	Skladenjska podstava	Obrazilo	Tip tvorjenke
zadetek	[tisti, ki je] zadet[ɸ]	[] → -ek	In (iz gl.)

Na podlagi tvorbenega procesa lahko rečem, da predpona za- označuje neko končnost, točno dosego cilja, in namiguje na posledico dejanja, ki prihaja od zunaj. Zato se zdi, da je zadetek, tisti, ki je prizadet od nečesa/nekoga, pasiven, kar pa ne drži. Zadetek (kot človek) je aktiven, saj zadane sam sebe. Zelo redko namreč odvisniki vbrizgajo drogo drug drugemu, večinoma to storijo sami.

Zafehtati

Leksem je sinonim za priberačiti (nekaj). Izhaja iz narečne besede fehtati, ki je bila v zgodovini slovenskega jezika prevzeta iz nemščine. Pogled v SSKJ razkrije, da slovar ne pozna dovršnika omenjenega glagola, pozna pa dva nedovršnika:

fehtáriti -im nedov. (á â) nižje pog., ekspr. *prositi*: kar naprej fehtari očeta za denar / delat pojdi, pa ti ne bo treba fehtariti

féhtati -am nedov. (ē) nižje pog. *prositi*: fehtal je očeta za denar / na stara leta je fehtal *beračil*, *prosjačil*

Zanimivo je, da se pomen leksemov v SSKJ povezuje izključno z denarjem in da ga (zgolj) tako uporabljajo tudi brezdomci. Znano je namreč, da se leksem fehtati uporablja tudi širše (v različnih narečjih po Sloveniji), in sicer v različnih govornih položajih, npr.: *Mamo sem fehtal za avto, da bi se lahko odpeljal na zabavo. / Očeta sem fehtal, naj mi dovoli ogled nogometne tekme*. Primera opuščata nujnost, da leksem pomeni prositi zgolj za denar. Slednje je gotovo posledica drugačnega socialnega položaja in z njim poveznega načina življenja brezdomcev v primerjavi s srednjim slojem slovenskega prebivalstva.

Leksem	Skladenjska podstava	Obrazilo	Tip tvorjenke
zafehtati	[končati] fehtati	[] → za-	Se

Tvorbeni proces nazorno prikaže, da gre pri tvorbi za prehod nedovršnega glagola v dovršni, pri čemer se mu doda predpona za- (zanimivo, da ne pri-), ki pomembno vpliva na pomen. Fehtati namreč pomeni beračiti, zafehtati pa priberačiti. Ne gre torej le za zaključenost dejanja, ampak tudi podatek o tem, da je bilo dejanje uspešno. Izbira netipične predpone in prevzetost besede iz germanskega sveta dodaja leksemu konotativni pomen nižje pogovornosti.

Žicati

Leksem je sinonim za beračiti/prosjačiti. Zanimivo je, da ga SSKJ pozna in mu pripisuje enak pomen kot sem ga razbrala iz govorice brezdomcev: »žarg. z vztrajnimi prošnjami, prigovarjanjem prizadevati si priti do česa: hodi okrog in žica; žicati za cigarete, denar / žica jo, naj gre z njim«. Slednje priča o tem, da je leksem že precej star in vse do danes ni spreminjal svojega pomena, kar za leksiko ekscesnega sociolekta ni značilno. Na podlagi njegovega pomena lahko v primerjavi s predhodno obravnavanim leksemom, rečem, da se žicati ne nanaša zgolj na denar.

Leksem je ne tvorjen, prevzet iz hrvaščine in srbščine, zaradi ustaljenosti brez konotativnega pomena.

Zvivati/Zvijati

Leksem nosi dvojen pomen: 1. pripravljanje cigarete s tobakom in (ali zgolj z) marihuano s pomočjo zvijanja posebnega lističa (na katerem je tobak oziroma marihuana natrošena) v tulec, ki se ga na enem koncu zamaši s cigaretnim filtrom, 2. kajenje marihuane kot značilnost določenega človeka, npr.: *Vsi vedo, da on zviva/zvija.*

Glagol se uporablja tako v narečni kot knjižni obliki, odvisno od govorca. Pogled v SSKJ ponovno razkrije, da gre za že znani leksem, saj ga slovar razlaga takole:

zvíjati -am nedov. (í) **1. delati**, da kaj prožnega, podolgovatega (večkrat) pride okrog kake osi in dobi valjasto, kroglasto obliko: zvíjati list, odejo, papir / zvíjati jadra; s prsti je zvíjala rob predpasnika / zvíjati nit, volno, trak; zvíjati vrv v klobčič, osmico / zvíjati (si) cigareto z zvíjanjem delati

Leksem je ne tvorjen, ne zabeležen v Etimološkem slovarju, z adherentno konotativnostjo.

Socialka

Leksem je skrajšano poimenovanje za socialno denarno pomoč, do katere so določeni brezdomci upravičeni in jo prejemajo enkrat mesečno. V SSKJ navedenega izraza nisem našla niti besedne zveze socialna denarna pomoč. Zaradi dolžine slednje se je v govoru pojavilo krajše poimenovanje; prišlo je do poenobesedenja, pri katerem sta se obrazilili kar dve besedi.

social(na) [denarna pomoč]; () → odpade, [] → -ka

Pri tem je samostalnik obdržal ženski spol (uvrščam ga v 1. žensko sklanjatev; socialka, -e) in postal pomensko siromašnejši, saj je izgubil podatek o tem, da gre za pomoč, in sicer socialno. Obrazilo -ka mu ne dodaja konotativnega pomena, temveč mu ga dodaja novotvorjenost v smislu inherentne konotativnosti.

4.2 Povzetek obravnave

Pomeni leksemov, ki jih brezdomci uporabljajo v vsakdanjih govornih položajih, večinoma niso znani, saj v sebi skrivajo nove pomene ali pomenske odtenke glede na tiste, ki sem jih uspela najti v SSKJ. Opazila sem, da nastajanje novih leksemov poteka bodisi s prevzetjem in fonetično predelavo leksema iz tujega jezikovnega sistema bodisi z dodajanjem netipičnih predpon ali pripon na besedotvorno podstavo že znanega leksema, kar vpliva na oblikovanje bolj specifičnega tvorbenega procesa leksemov in njihovega pomena.

Obravnava je razkrila uporabo več pomensko enakih leksemov, kot so na primer žicanje in fehtanje za beračenje in belo, roba ali staf za drogo, kar je (kot sem predvidevala že v uvodu) tudi posledica različne narečne pripadnosti brezdomcev. Večina leksemov nosi konotativen pomen, ki je lahko posledica prevzetosti leksemov iz tujega jezika, njihove novotvorbe ali posebnega čustvenega vrednotenja, navadno negativnega. Opazila sem več adherentne konotativnosti.

Obravnavana leksika je ne terminološka in zato večpomenska, opazen je predvsem metaforičen pomenski prenos. Besednozvrstno sem lekseme uvrstila v samostalniško, pridevniško in glagolsko besedno vrsto. Besedotvorno so leksemi večinoma ne tvorjeni (belo, zvijati, žicati, dilati), sledijo jim nastali s poenobesedenjem (socialka, kralj, litrca), navadno izpeljavo (rumljen, psihič, zadetek) in sestavljanjem (popravljeni se, zafehtati). Besednih zvez ni.

5. Zaključek

Diplomsko delo sem začela pisati z namenom, da bi opozorila in z jezikovnega vidika поближе spoznala dokaj nepoznano področje brezdomstva, ki zajema predvsem leksiko najnižjega sloja slovenskega prebivalstva. Slednjo sem, skupaj z leksiko strokovnih delavcev na istem področju, analizirala s pomenotvornega ter besedotvornega vidika ter skušala prepoznati njene značilnosti. Zanimal me je pomen leksemov, kakršnega poznam iz terena, v primerjavi s tistim, ki ga (če ga) lahko najdem v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, ter vpliv besedotvorja nanj. Pri obravnavi stalnih besednih zvez sem v ospredje postavila pomen pridevnika glede na stalno stoječo besedo.

Obravnave posameznih leksemov so med leksikama izrisale določene razlike in podobnosti. Slednje se kažejo predvsem v prevzemanju leksemov ali delov leksema iz tujih jezikov in v spremenjenem pomenu leksemov glede na obstoječega v SSKJ oziroma v pojavljanju novih leksemov. Razlike so očitne pri enopomenskosti, značilnejši za govorico strokovnih delavcev, in večpomenskosti, značilni za sociolekt brezdomcev. Poleg tega so leksemi brezdomcev besedotvorno variantnejši in zanimivejši kot leksemi strokovnih delavcev, tvorjeni z običajnim tvorbenim procesom. Slednji na pomen leksemov, uporablajočih med brezdomci, vpliva z dodajanjem konotativnosti in obratno pri govorici strokovnih delavcev, na njeno zmanjševanje. Prisotnost konotativnega pomena je večja v besedišču brezdomcev; slednji je predpostavljen že zaradi njihovega slabšega družbenega statusa.

Na koncu diplomskega dela sem – kot zanimivost – dodala še glosar ekscesnega sociolekta brezdomcev, ki vsebuje temeljno besedišče brezdomcev vezano na področja zasvojenosti, spolnosti, socialnih organizacij in ustanov ter osnovnih življenjskih potreb.

6. Povzetek

Diplomsko delo obravnava in primerja jezikovne značilnosti leksike marginalne skupine brezdomcev ter strokovnih delavcev. S pomenotvornega in besedotvornega vidika najprej predstavi leksiko strokovnih delavcev nato pa ekscesno leksiko, pri čemer daje poudarek na pomen leksema v primerjavi s tistim, ki ga najdemo v SSKJ, in vpliv, ki ga ima nanj besedotvorje. Pri tem ugotavlja, da sta si leksiki podobni predvsem v pridobivanju novih pomenov, razlikujeta pa se v enopomenskosti oziroma večpomenskosti, zahtevnosti ter zanimivosti besedotvornih procesov in stopnji konotativnosti. Vsakemu obravnavanemu sklopu leksike sledi povzetek, ki povzema bistvene značilnosti in zanimivosti predstavljene leksike. Primerjava obeh leksik sledi v zaključku. Na koncu diplomskega dela je kot zanimivost priložen še glosar ekscesnega besedišča brezdomcev.

.

7. Literatura in viri

Andrej E. SKUBIC, 2005: *Obrazi jezika*. Ljubljana: Študentska založba.

Fidaplust, korpus slovenskega jezika. <http://www.fidaplust.net> (Dostop: april 2013).

Gigafida, korpus slovenskega jezika. <http://demo.gigafida.net/> (Dostop: april 2013)

Katja KOVŠČA, 2011: *Slovensko in angleško izrazje s področja brezdomstva z glosarjem*. Ljubljana: FF (diplomsko delo).

Marko SNOJ, 1997: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Slovar slovenskega knjižnega jezika. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> (Dostop: maj 2013).

Ada VIDOVIČ MUHA, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Ada VIDOVIČ MUHA, 2011: *Slovensko skladenjsko besedotvorje*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

8. Glosar ekscesnega sociolekta brezdomcev

arést -a m 'zapor'

báza -e ž 'zaveten prostor, kjer dalj časa prenočuje en ali več brezdomcev'

bélo -ega s 'heroin'

biti na/pri kóncu 'umirati'

blefér -ja m 'tisti, ki se pretvarja, hinavec'

cénter -a m 'Center za socialno delo'

cóta -e ž 'obleka, oblačilo'

cúnja -e ž 'oblačilo'

cvenk -a m 'denar v kovancih'

čík -a m 'cigaret'

číst -a, -o prid. 'brez znakov drogiranja ali pijanosti'

čúza -e ž 'zapor'

dati svéje skózi 'dovolj doživeti v življenju'

DC -ja m 'Dnevni center za brezdomce'

délati vézice 'opravljati rehabilitacijsko delo'

dílanje -a s 'prekupčevanje z drogami'

díler -ja m 'prekupčevalec z drogami'

dóza -e ž 'nujen vsakodneven odmerek alkohola'

DV -ja m 'dnevni vodja v Dnevnem centru za brezdomce'

džóint -a m 'ročno izdelan cigaret s tobakom in marihuano ali samo marihuano'

fajhtn -a, -o prid. 'pijan'

fájt -a m 'pretep'

féhtati -am nedov. 'beračiti'

frdáman -a, -o prid. 'pokvarjen'

fúknjen -a, -o prid. 'neumen'

fúšat -am nedov. 'delati na črno'

gáte -f s 'spodnje hlače'

hítr -ega m 'šilce žganja'

hóteti kákšno po képi 'izzivati'

iti v pólje 'iti v umobolnico'

kápo -ta m 'tisti, ki je glaven v neki zaključeni skupini ljudi'

káps -a m 'policaj'

kéš -a m 'denar v kovancih in bankovcih'

kóutr -a m 'debela prešita odeja'

králj -a m 'časopis društva Kraljev ulice'

kràtk -ega m 'šilce žganja'

kúhat -am nedov. 'vtekočiniti drogo s segrevanjem določene posode z vžigalnikom'

kúrba -e ž 'prostitutka'

lájdra -e ž 'prostitutka, vlačuga'

lítrea -e ž 'steklenica, ki vsebuje alkoholno pijačo'

mularíja -e ž 'otroci in mladostniki'

nabrísat -em dov. 'spolno občevati'

nóv -a, -o 'brezdomec, ki prvič obišče Dnevni center'

ovérdozírat -am nedov. 'v telo vnesti prevelik (smrten) odmerek droge'

pálčka -e ž 'higienski pripomoček za čiščenje ušes'

papír -ja m 'dokument'

parazít -a m 'brezdomec, ki koristi storitve Dnevnega centra, a ne pomaga pri skrbi zanj'

píka -e ž 'kazen, ki jo prejme zavetiščar'

póhat -am nedov. 'kaditi džoint'

pokrást -em dov. 'okrasti (mrtvega) brezdomca v največji možni meri'

policjót -a m 'policaj'

popravljati se -am nedov. 'zdraviti se, okrevati'

poséksati -am dov. 'spolno občevati'

poslát vse v p. m. 'prekolniti, ne brigati se za nekaj'

potrėben -a, -o prid. 'željan spolnih odnosov'

prbít -a, -o prid. 'pijan'

pritégnit -em dov. 'udariti'

psihič -a m 'psihično bolan človek'

rájcat -am nedov. 'vzbujati'

répete -ja m 'dodatek hrane'

róba -e ž 'droga'

rúmljen -a, -o prid. 'pijan (od) ruma'

scàt -em nedov. 'lulati'

sfúkan -a, -o prid. 'bolan, utrujen, izčrpan'

skriváč -a m 'brezdomec, ki skriva alkohol v prostorih, v katerih je alkohol prepovedan'

smrduh -a m 'brezdomec, ki zaudarja'

sociálka -e ž 'socialna denarna pomoč'

spálka -e ž 'spalna vreča'

stáf -a m 'droga'

starína -e ž 'star človek'

súh -a, -o prid. 'brez denarja'

šíht -a m 'delo, služba'

škrtuh -a m 'brezdomec, ki svoje alkoholne pijače ne deli z drugimi'

špinél -a m 'ročno izdelan cigaret s tobakom in marihuano ali samo marihuano'

štúmf -a m 'nogavica'

šús/t -a m 'enkraten vnos droge'

tánkat -am nedov. 'piti alkoholno pijačo'

těšč -a, -o prid. 'ki tega dne še ni pil alkohola'

tráva -e ž 'marihuana'

trd -a, -o prid. 'pijan'

ubrísati -em dov. 'udariti'

užgáti -em dov. 'udariti'

vódka -e ž 'vodica za po britju'

zadétek -a m 'človek, ki kaže znake drogiranosti'

zadévati se -am nedov. 'drogirati se'

zaféhtat -am dov. 'priberačiti nekaj'

zafúrat -am dov. 'napačno ravnati'

zaglóbíti -im dov. 'denarno kaznovati'

zaštíhati -am dov. 'zabosti'

zrájcan -a, -o prid. 'vzburjen'

zúnaj prisl. 'brez doma, vsepovsod'

zvívati -am nedov. 'pripravljati džoint ali cigaret s tobakom'

žandàr -ja m 'policaj'

žéjen -a, -o prid. 'mačkast'

žícati -am nedov. 'beračiti'

žréti -em nedov. 'jesti'

9. Seznam prilog

Priloga 1

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 4. junij 2013

Marjana Batistič

Priloga 2

Izjava kandidata / kandidatke

Spodaj podpisani/a _____ izjavljam, da je
besedilo diplomskega dela v tiskani in elektronski obliki istovetno, in

dovoljujem / ne dovoljujem

(ustrezno obkrožiti)

objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

Datum: 4. junij 2013

Podpis kandidata / kandidatke: